

Висновки. Отже, проаналізувавши стан розвитку ринку за даними Держкомстату, найактуальнішими проблемами ринку праці України залишається широкомасштабна трудова міграція, особливо у зв'язку з військовими діями та переміщенням працездатного населення з частини Донецької та Луганської області та окупованої території Криму, зростання неформальної зайнятості, дисбаланс попиту й пропозиції робочої сили, некваліфікованість працівників, занепад регіональних ринків праці основних галузей господарства, низький соціальний захист непрацездатних громадян, відсутність можливостей працевлаштування соціально незахищених верств населення.

Таким чином ринок праці дзеркально відображає більшість політичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі, та фокусує в собі найгостріші проблеми, які спричиняють поглиблення кризових явищ, стримують структурні зміни, а їх вирішення створює передумови для соціального і економічного зростання.

Література

1. *Бріт О.В.* Сучасний зареєстрований ринок праці як інструмент державного регулювання забезпечення роботою фахівців з вищою освітою / О. В. Бріт // Економіка та держава. — 2009. — №1. — С. 106–108.
2. Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=230309&cat_id=173564
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Brit, O.V.(2009), “Current registered labor market as an instrument of state regulation of the work of specialists with higher education”, *Ekonomika ta derzhava*. - 2009. — no. 1. — S. 106–108.
2. Website *Derzhavna sluzhba zajnyatosti*, available at: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art> (Accessed 22 June 2016)
3. Website *Derzhavna sluzhba staty'sty'ky' Ukrayiny*, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 22 June 2016)

Стаття надійшла до редакції 05.06.2016 р.

УДК 331.1:316.4

Торжевський М.В.,

аспірант,

Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України,
заступник директора Чернігівського обласного центру зайнятості

Торжевский М.В.,

аспірант,

Інститут подготовки кадров Государственной службы занятости Украины,
заместитель директора Черниговского областного центра занятости

Torzhevskiy, M.V.,
Postgraduate in Institute of personnel training
of State Employment Service (Kyiv, Ukraine),
deputy director of the Chernihiv Regional Employment Centre (Chernihiv, Ukraine)

ПЕРШОЧЕРГОВІ НАПРЯМКИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

ПЕРВООЧЕРЕДНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕТИНИЗАЦИИ ЗАНЯТОСТИ В УКРАИНЕ

PRIORITY AREAS OF LEGALIZATION OF THE SHADOW EMPLOYMENT IN UKRAINE

У статті узагальнені результати вивчення думки роботодавців щодо першочергових напрямків легалізації тіньової зайнятості в Україні, дана їх оцінка та розглянуті можливості впровадження комплексу заходів щодо зменшення впливу тіньової економіки й тіньової зайнятості на соціально-економічну ситуацію у державі.

В статье обобщены результаты изучения мнения работодателей относительно первоочередных направлений легализации теневой занятости в Украине, дана их оценка и рассмотрены возможности внедрения комплекса мероприятий по уменьшению влияния теневой экономики и теневой занятости на социально-экономическую ситуацию в государстве.

The main objective of the paper is to identify effective ways of legalization of shadow employment and to form the basis of the state strategy to fight against the underground economy and informal employment. The paper summarizes the results of study of the employers' opinions on priority areas of legalization of shadow employment in Ukraine. Analytical estimates suggest that the most significant factors of shadowing the national economy and employment include: inconsistency and duplication of legislative and regulatory and administrative framework in some sectors; ineffectiveness of organizational and institutional mechanisms for anti-corruption legislation; imperfection of the judicial and law enforcement systems; inefficient tax administration and a high tax burden on business; high crime; outdated labor legislation that does not include current trends in the labor market; poverty population and ineffectiveness of social reform; lack of historical practice compliance standards and moral law-abiding behavior during the economic activities and taxes on entities and individuals.

The author assesses the results of the survey and considers the possibility of implementation of measures to reduce the impact of the shadow economy and shadow employment of the socio-economic situation in the country.

Ключові слова. Тіньова зайнятість, тіньова економіка, легалізація, роботодавці.

Ключевые слова. Теневая занятость, теневая экономика, легализация, работодатели.

Key words. Shadow employment, shadow economy, legalization, employers.

Вступ. Тінізація економіки та зайнятості населення гальмує процеси державотворення в Україні, демократизації та побудови громадянського суспільства, інтеграції у світове співтовариство. Для підвищення доходів держави, добробуту й соціального захисту громадян дуже актуальним є вжиття комплексу заходів щодо подолання цих явищ.

Значний внесок у вивчення зазначених проблем внесли вітчизняні вчені А. Базиліук, А. Баланда, С. Бандур, Д. Богиня, В. Бородюк, І. Гнібіденко, Е. Лібанова, О. Макарова, В. Мандибура, В. Онікієнко, В. Попович, О. Турчи-

нов, М. Шаленко та інші. В їхніх роботах досліджуються негативні процеси у соціально-трудовій сфері, розглядаються аспекти вдосконалення механізму регулювання ринку праці та подолання негативних проявів у сфері зайнятості. Проте, причини, які обумовили деформації в суспільних відносинах та напрями їх зменшення потребують подальших досліджень, в тому числі шляхом вивчення думки суб'єктів трудових відносин.

Постановка завдання. Завданням цієї статті є аналіз результатів анкетування роботодавців та виявлення ефективних шляхів легалізації тіньової зайнятості населення, які мають скласти основу державної стратегії боротьби з тіньовою економікою та неформальною зайнятістю.

Результати дослідження. З метою з'ясування відношення роботодавців до цих явищ, а також ступеню першочерговості та важливості заходів щодо їх обмеження, у грудні 2015 року фахівцями центрів зайнятості Чернігівської області було проведено опитування керівників підприємств позабюджетної сфери та фізичних осіб-підприємців, які використовують найману працю, загальною кількістю 492 особи. Вони були пропорційно поділені за основними видами економічної діяльності, що розповсюджені у регіоні. Опитування проведене у 22 районах Чернігівської області та містах обласного значення за допомогою анкети, що розроблена автором, яку роботодавці заповнювали самостійно.

У першому питанні анкети респондентам був запропонований на вибір один з чотирьох варіантів відповідей стосовно ставлення до тіньової економіки та тіньової зайнятості в Україні.

За результатами опитування, переважна більшість (70,4 %) вважає ці явища негативними для національної економіки. Кожний п'ятий з роботодавців (21,5 %) був більш категоричним у відношенні до неформального сектору економіки та зайнятості, вважаючи його загрозою національній безпеці України. Оцінюють тіньову економіку та тіньову зайнятість, як загалом прийнятні явища, що у певних умовах та в обмежених обсягах мають позитивні риси, 7,5 % опитаних. Лише 0,6 % респондентів заявили, що неформальні економічні та трудові відносини цілком корисні для національної економіки.

Якщо за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, у першому півріччі 2015 року рівень тіньової економіки складав 42 % [4], то припустимо, що 207 з 492 роботодавців мали досвід приховування доходів від оподаткування та застосування неформальної зайнятості. Отже, відповіді на перше питання анкети засвідчили, що навіть переважна більшість роботодавців, які мали відношення до тіньового сектору економіки в цілому негативно ставляться до нього та можуть легалізувати приховану частину свого бізнесу за наявності відповідних сприятливих умов.

Наступне запитання анкети було спрямовано на з'ясування мотивації роботодавців, які використовують неформальну зайнятість найманих працівників та сплачують їм повністю або частково заробітну плату без оподаткування. Тут у респондентів була можливість обрати декілька варіантів відповідей серед запропонованих та зазначити свій варіант. Відповіді розподілились наступним чином (рис. 1):

Більше третини роботодавців впевнені, що основною метою порушників податкового та трудового законодавства є бажання ухилитися від сплати податків та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування

(ЄСВ) через їх значний розмір. Проте наступною за кількістю відповідей стала недовіра до політики держави у сфері розподілу доходів бюджету. Корупція у владних структурах спричиняє відповідну реакцію з боку бізнесу: навіть сплачувати податки, які не приносять користі суспільству?

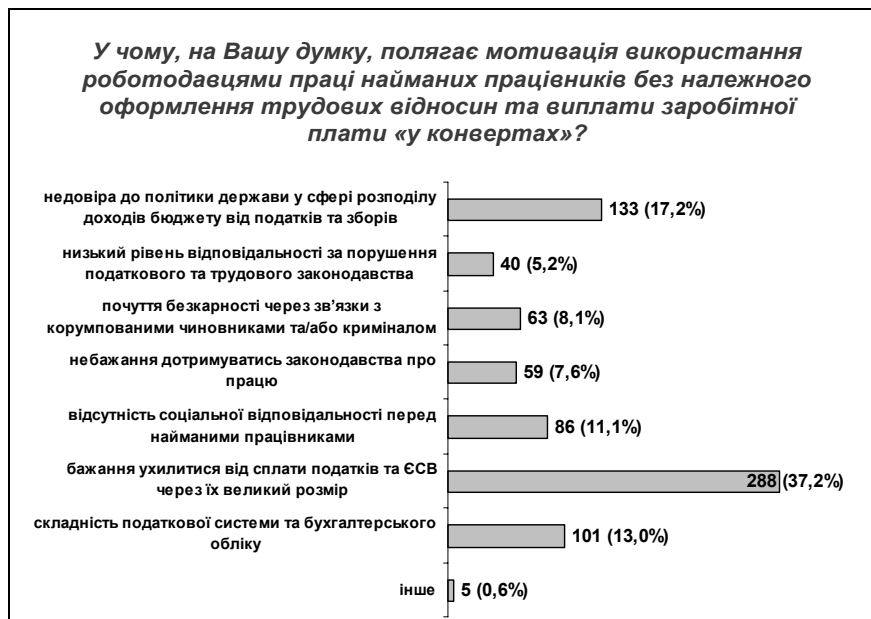


Рис. 1. Відповіді роботодавців на запитання анкети. Мотивація використання праці найманих працівників без оформлення трудових відносин

Кожна четверта відповідь роботодавців на це питання вказує на критику підприємств, які через обставини особистого характеру та/або зв'язки з криміналом, зневажають найманих працівників, фактично лишаючи їх державного соціального захисту. Отже, у бізнес-середовищі відомі такі факти, але, вони приховуються через недовіру до прокуратури, податкових органів та органів контролю за дотриманням законодавства про працю.

13 % респондентів відзначили складність податкової системи та бухгалтерського обліку в Україні. Ця відповідь була поширеною серед фізичних осіб-підприємців, які не можуть собі дозволити користуватись послугами бухгалтерів й самостійно ведуть бухгалтерський облік.

У наступному запитанні анкети респондентам було запропоновано оцінити за принципом пріоритетності та необхідності для впровадження шляхи детінізації економіки та зайнятості. Оцінка кожного заходу відбувалась за шкалою від «0» до «10», де «0» — найменший показник прийнятності та пріоритетності пропозиції, а «10» — найвищий.

Перший з варіантів — «ефективна боротьба з корупцією в органах влади, яка спричиняє неврегульоване збільшення видатків роботодавців» набрав більше 35 % найвищих оцінок. Це вказує на те, що роботодавці продовжують стикатися з корупційними проявами, які заважають веденню бізнесу: отримання посадовими особами органів влади неправомірних доходів за призначення пільг та

преференцій, розв’язання земельних питань, затягування у часі дозвольних процедур, виявлення спірних порушень законодавства та вимагання хабарів за непрягнення до відповідальності тощо [1, 6]. (рис. 2):

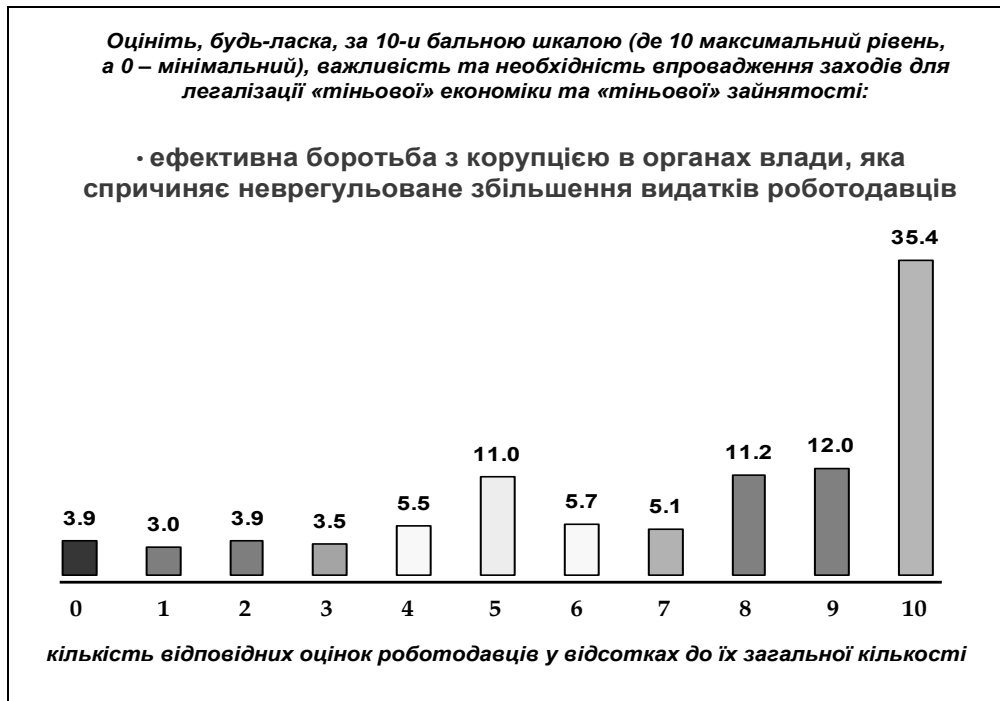


Рис. 2. Відповіді роботодавців на запитання анкети.
Ефективна боротьба з корупцією

Пропозиція щодо зменшення податкового навантаження та зниження розміру ЄСВ очікувано набрала найбільшу кількість вищих оцінок. Рівень доцільності та першочерговості цього заходу на «10» оцінили 186 з 492 роботодавців — 37,8 % до загальної кількості. Ще 25 % респондентів оцінили необхідність цього заходу на «8» та «9». Зацікавленість роботодавців у сплаті меншої суми ЄСВ зрозуміла, але ефективність впровадження цього заходу у нинішніх економічних умовах в Україні пов’язана з ризиками значного зменшення надходжень до Пенсійного фонду та інших фондів державного соціального страхування [6, 163-164].

Представляють інтерес відгуки респондентів на пропозицію передачі зобов’язань зі сплати податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та ЄСВ від роботодавців до найманих працівників з відповідним підвищенням розміру заробітної плати (рис. 3). Оцінка «5» може свідчити, як про сумніви у доцільності зміни механізму справляння податків так і про обережність підприємців щодо легалізації доходів працівників через відсутність гарантій непідвищення у перспективі ставок податків та ЄСВ. Примітним є те, що вкрай негативно (оцінка «0») та переважно негативно (від «1» до «3») оцінила цей захід більша кількість роботодавців, ніж тих, хто відзначив його необхідність.

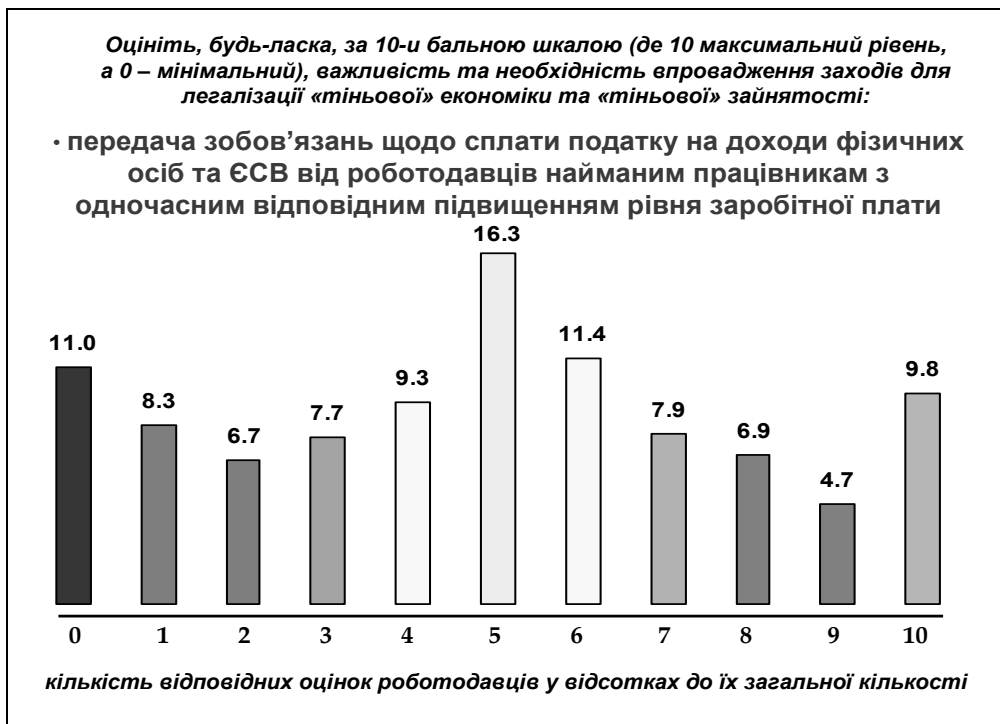


Рис. 3. Відповіді роботодавців на запитання анкети.
Передача зобов'язань щодо сплати податків та ЄСВ

Беззаперечно більшість роботодавців підтримала пропозиції лібералізації державної політики щодо створення умов для ведення бізнесу: спрощеної системи оподаткування, зменшення кількості перевірок, а також необхідність розвитку системи кредитування бізнесу та зниження ставок банківських кредитів. Запропоновані заходи зазначені у Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки [3], яка потребує реалізації.

Два наступних питання мали на меті з'ясувати відношення респондентів до змін до Кодексу законів про працю України (КЗпП) [2] стосовно необхідності посилення у новому трудовому законодавстві повноважень роботодавців або прав найманих працівників.

Відповіді виявились неоднозначними. Найбільш поширеною стала оцінка «10» для обох варіантів, проте 50 % респондентів проголосували за надання роботодавцям додаткових повноважень щодо прийому й звільнення працівників з роботи та регулювання умов їх оплати праці, а за розширення прав найманих працівників на легальну працю та зайнятість проголосували 57 % опитаних осіб.

Отже, роботодавці пристосувались до норм КЗпП, який діє з 1971 року, і питання використання гнучких форм зайнятості вони вирішують через домовленості з працівниками. Проте, законодавче врегулювання використання таких форм зайнятості як аутсорсинг, аутстафінг, лізінг персоналу, надомна праця та ін. є вкрай актуальним для сучасного ринку праці [7, 197-202].

Оцінка пропозиції державного регулювання підвищення розміру мінімальної заробітної плати двічі на рік до рівня країн Східної Європи — членів Європейського Союзу підтвердила вже виявлену обережність роботодавців у питаннях оплати праці та бажання зберегти за державою прерогативу підвищення розміру мінімальної заробітної плати. Противниками цього заходу є керівники малих підприємств та фізичні особи — підприємці, чиї наймані працівники дійсно отримують мінімальну заробітну плату через незначну прибутковість бізнесу та кожне законодавче підвищення її розміру створює відповідні проблеми, спонукаючи до застосування тіньових схем.

Запровадження індикативної заробітної плати — закріпленого державою рівня для розрахунку ПДФО та ЄСВ не здобуло підтримки роботодавців. Найбільш поширеною оцінкою даного заходу була «5». Це пояснюється недосконалістю механізму розрахунків з використанням індикативної зарплати, згідно з яким роботодавцю необхідно вести два варіанти бухгалтерського обліку оплати праці — її фактичного та індикативного розміру [5].

Натомість, більш схвально респонденти відгукнулись на пропозицію зміни підходів до встановлення мінімального розміру заробітної плати в розрізі груп професій (рис. 4). При тому, що вона не була поширеною та не аналізувалась експертами, як, наприклад, питання запровадження індикативної зарплати, доцільність зміни системи встановлення розміру мінімальної заробітної плати та визначення «ціни професії» отримала найбільшу кількість балів «7». Цілком підтримують цей захід 33,7 % опитаних (оцінки від «8» до «10»), а песимістично налаштованими стосовно його впливу на легалізацію тіньової економіки і зайнятості лише 9,1 % роботодавців (оцінки від «0» до «2»).



Рис. 4. Відповіді роботодавців на запитання анкети.
Встановлення мінімального розміру заробітної плати за групами професій

Вкрай негативно роботодавці висловились стосовно підвищення розмірів штрафів та кримінальної відповідальності за недотримання податкового та трудового законодавства, для тих, хто використовує нелегальну працю та ухиляється від сплати податків та внесків (рис. 5). Це вказує на те, що запровадження таких норм «вдарить» по чесних бізнесменах, які можуть вимушено затримувати виплату заробітної плати з об'єктивних причин та помилятися у бухгалтерському й кадровому обліку. Оскільки саме до таких підприємців, а не тих, хто має корупційні зв'язки, переважно прикута увага контролюючих органів, то ймовірно, що підвищені штрафні санкції в нинішніх умовах будуть застосовуватися саме до них, що не змінює систему боротьби з корупцією та тіньовою зайнятістю.

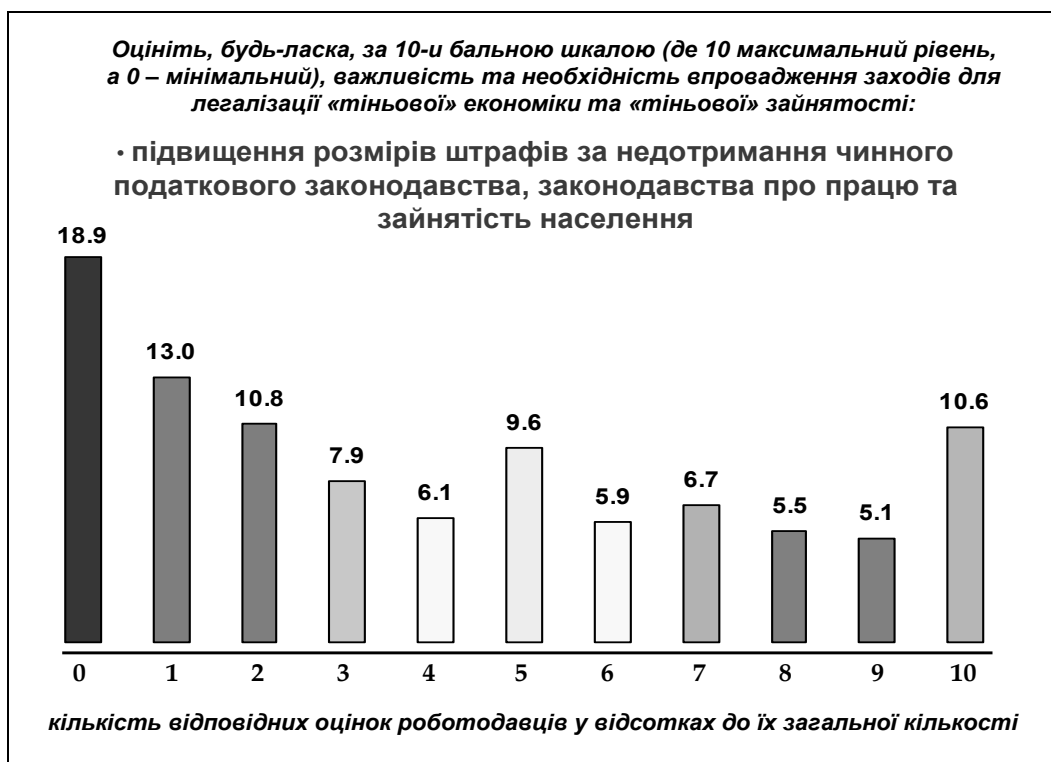


Рис. 5. Відповіді роботодавців на запитання анкети.
Підвищення розмірів штрафів за порушення податкового та трудового законодавства

Переважна більшість респондентів погодилась з необхідністю посилення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо переваг легальної зайнятості та заходів з профілактики порушень законодавства про працю.

Висновки. Таким чином із запропонованих роботодавцями 15 напрямків легалізації тіньової економіки та тіньової зайнятості, 10 отримали максимальну підтримку з найбільшою кількістю оцінок «10» у відповідях (рис. 6).

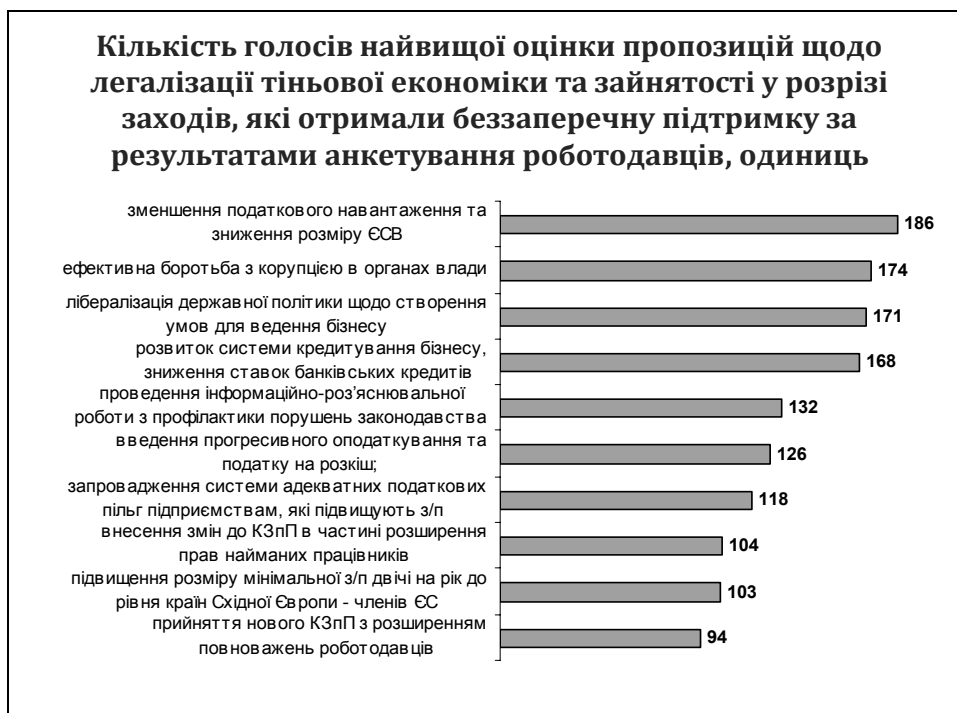


Рис. 6. Кількість голосів найвищої оцінки роботодавцями пропозицій щодо легалізації тіньової економіки та зайнятості

Роботодавці демонструють розуміння необхідності зміни ситуації, проте недовіра до державної політики у сфері фінансів, праці та зайнятості, змушує сумніватися у ефективності реалізації навіть привабливих заходів з лібералізації умов ведення підприємницької діяльності, розвитку системи кредитування бізнесу, зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці, зміни підходів до встановлення мінімальної заробітної плати тощо.

Аналітичні оцінки, отримані на основі дослідження питань неформальних соціально-трудових відносин та вивчення думки роботодавців щодо вирішення цих проблем, свідчать, що до найістотніших чинників тінізації національної економіки та зайнятості належать: суперечливість та дублювання законодавчої та нормативно-розпорядчої бази в окремих секторах; недовіра організаційно-інституціональних механізмів антикорупційного законодавства; недосконалість судової та правоохоронної системи; неефективне адміністрування податків та високе податкове навантаження на бізнес; високий рівень злочинності (накладені кримінальні зв'язки формують умови для поширення економічної злочинності та іншої протиправної діяльності); застаріле трудове законодавство, яке не враховує сучасні тенденції на ринку праці; бідність населення та неефективність реформ соціальної сфери; відсутність історичної практики дотримання норм та моральних стандартів законослухняної поведінки під час провадження господарської діяльності та сплати податків у суб'єктів господарювання та громадян.

Таким чином, подолання або обмеження обсягів тіньового сектору сфері зайнятості тісно пов'язано з вирішенням вищезазначених питань і реалізацією комплексних заходів детінізації економіки та зайнятості населення в Україні.

Література

1. Боротьба з корупцією. Роль бізнесу в Україні. / Аналітична довідка — К.: ТОВ «Фарбований лист», 2011. — 51 с.
2. Верховна Рада УРСР (1971). Кодекс Законів про працю України. Закон від 10.12.1971 №322-VIII, режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (Дата звернення 18 березня 2016р.)
3. Кабінет Міністрів України (2013) Розпорядження від 28 серпня 2013 р. № 641-р. Концепція загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки, Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80> (Дата звернення 4 лютого 2016р.)
4. Економічна правда. Українська економіка знаходиться в тіні. [Електронний ресурс] /. — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2015/12/3/570652/> (Дата звернення 5 лютого 2016р.)
5. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо впорядкування оплати праці)», режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1579.html (Дата звернення 17 березня 2016р.)
6. Торжевський М.В. Основні напрямки легалізації тіньової економіки та неформальної зайнятості в Україні // Економіко-правові виклики 2016 року. Зб. наук. праць. — Львів: НАНП, 2016. — Том II с. 162-165.
7. Цижма Ю.І. Концепція флексик'юриті та нестандартні форми зайнятості: виклики сьогодення // Бізнесінформ. — 2013. — №7. с. 197-202

References

1. Borot'ba z koruptsiei. Rol' biznesu v Ukraine. [The fight against corruption. The role of business in Ukraine]. Analytical Reference, Farbovaniy Lyist, Kyiv, Ukraine.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine Social Republic(1971). Labor Code of Ukraine available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (Accessed 18 March 2016).
3. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2013). Resolution of 28 August 2013 № 641-r. «The concept of the National Program of small and medium enterprises in the years 2014-2024», available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>(Accessed 4 February 2016).
4. Ekonomichna Pravda (2016), «Ukrainian economy is in the shade», available at: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/12/3/570652/> (Accessed 5 February 2016)
5. Proekt Zakonu Ukrainy « Draft Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine (regarding regulation of wages)», available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1579.html (Accessed 17 March 2016)
6. Torzhevskiy M.V. (2016), «The main directions of the legalization of the shadow economy and informal employment in Ukraine» Economic and legal challenges in 2016, Volume 2. pp. 162-165.
7. Tsyzhma Yu. I. (2013) «The concept flexicurity and non-standard forms of employment: challenges», Biznesinform, vol. 7 pp. 197-202